

Vrijzinnigheid en pionieren: een mooie match!

Anneke van der Velde, juli 2017

De relatie tussen het vrijzinnig gedachtegoed en het pionieren zoals dat binnen de PKN vorm heeft gekregen, lijkt op het eerste gezicht niet vanzelfsprekend. De “bekeringsdrang” die al dan niet terecht kleeft aan het pionieren, doet bij vrijzinnigen de haren overeind staan. Daarentegen huivert een deel van de pioniers bij het ‘vage’ en het zoekende van de vrijzinnigheid. Toch liggen beide bewegingen veel dichterbij elkaar dan je zou denken. Beide definiëren kenmerken zichzelf als ‘beweging’, beide richten zich naar buiten en laten zich bepalen door de context, beide willen eigentijds zijn, beide hebben moeite met ambtelijkheid en beide zijn praktisch gericht. De relatie is ook weerbarstig. De pioniersbeweging is explicieter in het brengen van ‘heil’, en is gericht op het vormen van geloofsgemeenschappen. De vrijzinnigheid is zeer bescheiden in wat zij wil betekenen, kent een zekere naar binnen gekeerdheid, en is wars van bekeringsdrang. Wat kunnen ze van elkaar leren?

Vrijzinnigheid in het kort

Om te ontdekken wat de vrijzinnigheid en pionieren van elkaar kunnen leren, kijken we allereerst naar waar de vrijzinnigheid voor staat. En vervolgens naar wat pionieren is. In de brochure ‘Onderdak geven aan grote vragen van het leven’ geeft de Vereniging van Vrijzinnig Protestantisme een korte beschrijving van het vrijzinnig gedachtegoed. Samengevat staat vrijzinnigheid voor een vrij en ondogmatisch geloof. Dat komt erop neer dat iedereen vrij is om te geloven wat hij of zij wil. Geloof is persoonlijk, ‘een zaak van het hart’ en kan niet worden opgelegd.

In de vrijzinnigheid wordt er kritisch gekeken naar geloofsverhalen. De Bijbel wordt niet ‘van kaff tot kaff’ voor waar aangenomen, maar wordt getoetst aan menselijke ervaringen en wetenschappelijke ontdekkingen. Geloofsverhalen zijn niet per sé beschrijvingen van historische gebeurtenissen en er zitten werelden van interpretatie tussen toen en nu. Geloven heeft te maken met de dagelijkse praktijk van het menszijn, waarbij geldt dat liefde de leidraad moet zijn. De Bijbel en de geloofsverhalen bieden handvatten om op een goede manier samen te leven met anderen, en de mens kan vanuit het geloof inspiratie vinden om de wereld tegemoet te treden, ieder op zijn of haar eigen manier.

De vrijzinnigheid wortelt in de christelijke traditie en heeft een lange geschiedenis met theologische doordenking. Vrijzinnigheid kenmerkt zich door een open blik naar buiten: zij laat zich ook inspireren door opvattingen uit andere religies en levensovertuigingen. Vrijzinnigen bevinden zich binnen en buiten de Protestantse Kerk in Nederland. Meestal in verenigingen georganiseerd, maar ook gewoon als zienswijze aanwezig in de ruimdenkende, ‘reguliere’ kerken.

Pionieren in het kort

Het pionieren heeft binnen de Protestantse Kerk in Nederland de afgelopen jaren vorm en kracht gekregen vanuit het verlangen de waarde van het christelijk geloof te delen met méér mensen in de samenleving, juist nu kerkgang niet meer vanzelfsprekend is. Het project pionieren wordt gestimuleerd en gefaciliteerd vanuit een landelijk team. Vanaf 2013 zijn nu

ruim negentig pioniersplekken van start gegaan of in voorbereiding. Eerder gingen al zeven plekken van start. Dat maakt dat er nu circa honder pioniersplekken zijn. De beweging lijkt de afgelopen jaren in een stroomversnelling te komen.

Een pioniersplek is een vernieuwende vorm van kerk zijn, die gericht is op mensen die niet meer actief betrokken zijn bij een bestaande kerk. Pioniersteams worden aangemoedigd om aan te sluiten bij de context, bij de veranderende cultuur, en een doorgaande gemeenschap te stichten. In de praktijk ontstaan er allerlei vormen van kerk zijn: van samenkomsten in een café tot vernieuwende liturgische vieringen. Van kloostergemeenschappen tot tuinen in achterstandswijken. Kern van het pionieren is het 'viervoudig luisteren': luisteren naar God, naar elkaar, naar de context en naar de kerk. Er zijn zowel evangelisch getinte, orthodox getinte, als 'ruimzinnige' pioniersplekken.

Overlap

De link tussen vrijzinnigheid en pionieren ligt niet voor de hand. Vrijzinnigheid wordt van nature en oorsprong gekenmerkt door een bescheiden opstelling. Pionieren heeft meer bravoure, laat zich zien, heeft durf. Vrijzinnigheid is wars van bekeringsdrang en te snelle overtuigingen; het pionieren kent heel wat plekken die er duidelijk op uit zijn zo mensen bij het evangelie te bepalen. Toch is er meer overlap tussen beide bewegingen dan je aanvankelijk zou denken.

Binnen het vrijzinnig gedachtegoed is de waarheid, de essentie van het geloof niet in de stilstand, niet in de gevonden waarheid, de gedefinieerde dogma's te vinden. Het wezen van het geloof is juist in de dynamiek naar buiten te vinden, in de openheid naar andere religies en godsdiensten. 'Geloof heb je niet, daar ben je naar op zoek'. Ook de pioniers beweging kenmerkt zich door het weer op zoek gaan naar waar het werkelijk om gaat in het geloof, wat de essentie ervan is. Ook heel wat pioniers zijn kritisch ten aanzien van de gegroeide burgerlijkheid in de kerk en dat komt sterk overeen met de basishouding van vrijzinnigen: geloof is een zoektocht en wantrouwen is op zijn plaats als mensen zich koesteren in gevonden geloofswaarheden.

Binnen de pioniers beweging wordt het luisteren naar de context als wezenlijk gezien. In het luisteren naar de context vindt het geloof mede zijn vorm. In de context wordt veel aangereikt dat ook het eigen geloof van de pioniers verrijkt en verandert. Ook de vrijzinnigheid staat die openheid naar buiten voor. De waarheid is bij voorkeur buiten de bestaande kerkvorm te vinden en beïnvloedt het eigen geloof positief. De wisselwerking tussen individu en context staat in beide bewegingen centraal.

Met de naar buiten gerichtheid komt ook een openheid mee naar andere religies en levensovertuigingen. Vrijzinnigen zullen eerder geneigd zijn de rijkdom ervan te ervaren en die te omarmen, en ook binnen de pioniersbeweging zijn plekken die nadrukkelijk samenwerking en beïnvloeding zoeken van andere denominaties en overtuigingen.

Er is nog een overeenkomst. Binnen de vrijzinnigheid wordt weinig waarde gehecht aan ambten en sacramenten. Natuurlijk zijn er rollen en rituelen tijdens de bijeenkomsten, maar de individuele gelovige wordt als vrij, gelijkwaardig en weldenkend mens uitstekend in staat geacht om zelf de toegang tot het 'heil' te verkrijgen. Binnen de pioniers beweging liggen de opvattingen over het ambt verschillend. Breed leeft echter de overtuiging dat het ontbreken van ambten de weg van het geloof niet mag hinderen. Positief gesteld: geloof en de verspreiding ervan kan uitstekend plaatsvinden zonder ambten. Het gaat om de kern, de

essentie van het geloof, en ambten en sacramenten worden als afgeleiden daarvan gezien, als gestolde vormen van waar het werkelijk om gaat.

Hetzelfde geldt voor dogma's. De vrijzinnigheid spreekt zich expliciet uit tegen dogma's. Bij veel pioniersplekken komen dogma's logischerwijs überhaupt niet aan de orde. Het zijn jonge gemeenschappen, ook qua formulering van het geloof. Aan leerstellingen omtrent wat er precies geloofd wordt, is men nog helemaal niet toe.

Een andere overeenkomst betreft de beleving van het geloof in de dagelijkse praktijk van ontmoeting tussen mensen. Veel pioniersplekken zoeken in laagdrempelige activiteiten of laagdrempelige locaties de ontmoeting met de naasten, en proberen in concrete liefde diensten hun geloof zichtbaar te maken. Ook de vrijzinnigheid vindt de geloofsbeleving vooral plaats in het alledaagse contact tussen mensen. Daar moet zich aan liefde uiten wat mensen in hun geloof vinden.

Verschillen

Er zijn ook enkele belangrijke verschillen tussen de vrijzinnigheid en het pionieren. Zo zijn pioniersplekken duidelijk in hun zoektocht naar het 'heil', de boodschap, die zij in de samenleving willen brengen. Zij voelen een noodzaak om iets toe te voegen vanuit hun geloof, en weten daar vaak woorden aan te geven.

Vrijzinnigen zijn vaak bescheiden en terughoudend in het 'heil' dat zij hebben te brengen. Al dringt langzamerhand wel door dat de samenleving juist ook op het geluid van de vrijzinnigheid zit te wachten, en worden er ook door de vrijzinnigen meer of minder geslaagde pogingen gedaan om hun antwoord op het 'spiritueel tekort' in de samenleving te verwoorden. Maar de duidelijkheid en overtuigingskracht die pioniers uiten ten aanzien van het geloof, is bij vrijzinnigen vaak ver te zoeken.

De vrijzinnigheid heeft een lange en eeuwenoude traditie. Dat maakt dat haar zienswijze en manier van geloven doordacht en theologisch onderbouwd is. Hoe open en vrij ook. Het is heel begrijpelijk dat pioniers met hun korte geschiedenis deze theologische doordenking nog niet kennen. Geloof laat zich het beste verkondigen in alle eenvoud en praktische vertaling. De pioniers beweging is mede gericht op het stichten van doorgaande geloofsgemeenschappen. Vrijzinnigen zullen die gerichtheid niet snel overnemen. Ze hebben vaak geen enkele bekeringsdrang, laat staan dat ze erop uit zijn om nieuwe gemeenschappen te creëren. De zoekende en soms vrijblijvende houding van vrijzinnigen verdraagt zich niet zo goed met dadendrang, bekeringsdrift en het stichten van nieuwe kerken.

Een laatste verschil tussen het pionieren en de vrijzinnigheid schuilt in het taalgebruik over geloofszaken. Binnen de pioniers beweging is regelmatig sprake van een evangelisch getint taalveld, dat een herkenbaar taalgebruik met zich meebrengt. Vrijzinnigen zijn gewend meer zoekende en verhullende woorden te gebruiken ten aanzien van geloofsaangelegenheden.

Waarom toch een mooie match?

Al zou je ze niet meteen aan elkaar koppelen; de pioniersbeweging en de vrijzinnigheid vormen toch een mooie match. Er zijn verschillen, er is overlap, maar er valt vooral veel van elkaar te leren. Het pionieren en de vrijzinnigheid hebben elkaar ook al gevonden, zonder dat ze daar zelf altijd weet van hebben. Op dit moment is ongeveer eenderde van de pioniersplekken als 'ruimzinnig' te definiëren. Pionieren en vrijzinnigheid vormen op veel plekken al een mooie match.

Zo kan de pioniers beweging veel leren van de 'traagheid' van de vrijzinnigheid. Pionieren wordt gekenmerkt door dadendrang en bravoure, en voor je het weet raak je burn-out van je eigen geloof. Niet op alle vragen die gesteld worden is een snel antwoord mogelijk. Niet voor alle nood die zich aandient is een antwoord. In de vrijzinnigheid wordt beleden dat het geloof bestaat uit het leven van de vragen, en soms een antwoord vinden: 'Ik vraag u geduld te hebben met de onopgeloste vragen in uw hart en te proberen de vragen zelf lief te hebben. Zoek niet naar antwoorden die niet gegeven kunnen worden, want antwoorden zijn het leven niet. Het gaat er om te leven. Leef de vragen. Misschien leeft u geleidelijk aan zonder het te merken in uw antwoord' (Rilke, Briefe an einem jungen Dichter).

Aan de andere kant kan de vrijzinnigheid veel leren van het op een positieve manier woorden geven aan het geloof. De vrijzinnige traditie is er goed in om in negatieve sfeer haar geloof en inspiratie te duiden: vooral benoemen wat je niet (meer) gelooft. Het pionieren daagt de vrijzinnigheid uit om op een positieve manier te formuleren wat zij aan 'heil' heeft te brengen in de samenleving. Als je geloof en inspiratie - hoe zoekend ook - je ernst is en verrijkend is voor je bestaan, zou je toch ook het appèl moeten voelen dit te delen en erover te praten... En daarin heeft de vrijzinnigheid een ander, genuanceerd, zorgvuldig taalveld te bieden dan gebruikelijk is binnen het pionieren.

De pioniersbeweging vormt een kleurrijk en divers gezelschap. Allemaal mensen die op grond van hun authentieke geloofsinspiratie hun nek uitsteken en 'de boer op gaan' met hun geloof. Dat maakt de beweging dynamisch en er valt veel van elkaar te leren als pioniersplekken. Dat leren kan alleen als je in al je inspiratie en bevoegenheid ook open kunt staan voor de geloofsbeleving van de ander. Dat betekent dat pioniers enerzijds volledig voor hun authentieke geloofsbeleving en hun te brengen 'heil' moeten gaan, maar aan de andere kant ook open moeten kunnen staan voor de beleving van anderen. Evangelische plekken, orthodoxe plekken, new age plekken, ruimzinnige plekken: alleen door open te staan voor de ander leren ze van elkaar, en leren is van essentieel belang in het pionieren. De mildheid die daarbij noodzakelijk is, is een 'unique selling point' van de vrijzinnigheid. Op geen andere plek binnen de kerk is de relativering van het eigen geloof en het omarmen en het willen leren van het geloof van de ander zo geoefend en doordacht als daar. Van het pionieren kunnen de vrijzinnigen weer leren dat terughoudendheid niet het laatste, ultieme doel is. Dat het er ook om gaat dat je gevoed door de ontmoeting met het andere toch weer kunt verwoorden wat geloof voor je betekent en wat het voor anderen kan betekenen. Zoals Henri Nouwen schrijft: 'Een leeg huis is geen gastvrij huis. Al te snel wordt het een spookhuis en geeft het de vreemdeling een onbehaaglijk gevoel.'¹

¹ H.J.M. Nouwen, *Open uw hart. De weg naar onszelf, de ander en God*, Tielt 1993, p. 87,88.